

5. Churuta, I. "Investment ratings and their influence on the country's investment image." *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no.3, 2018, pp. 70-78.
6. "Peculiarities of conducting international business in Ukraine." *Ekonomikam*, www.ekonomikam.com/ecfins-1127-4.html Accessed 10 Mar. 2023.
7. "The position of Ukraine in the ranking of the countries of the world according to the index of global competitiveness 2017-2018." *Ekonomichni dyskusiyni klub*. 2017, <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>. Accessed 10 Mar. 2023.
8. "Competitiveness rating of countries 2021." Campiogroup, www.campiogroup.com/news/2021/rejting-konkurentosposobnosti-stran. Accessed 10 Mar. 2023.

УДК 327.3

doi: 10.15330/apred.1.19.46-54

Зелінська О.М.

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Луцький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43000, Україна,
тел.: +380507578802,
e-mail: zelinska-olga@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-9103-6460

Анотація. Сьогодні дипломатія є важливою складовою процесу становлення держав. Під впливом тих чи інших факторів вона видозмінювалась, але завжди була направленою на захист національних інтересів держав. Становлення дипломатії як особливого виду державної діяльності відбувається на зламі XVI-XVII століть, коли при дворах монархів з'явилися перші постійні дипломатичні представництва, а згодом – і спеціальні відомства, які займалися питаннями листування між володарями, прийомом іноземних делегацій, а також переговорами.

Проте, історичний досвід демонструє, що для забезпечення ефективної реалізації дипломатичних відносин у всій їхній повноті використання лише міжнародно-правових норм є не достатнім. Важливо також дотримуватися певних традицій, правил, умовностей, звичаїв, тобто того, що носить назву дипломатичний протокол. Так, правильне дотримання правил та норм дипломатичного протоколу здатне сприяти покращенню двосторонніх відносин і ефективному вирішенню різноманітних питань між двома сторонами. У випадку, навмисного або ненавмисного порушення таких норм це може навпаки ускладнити відносин між двома державами, чи заподіяти шкоди їх престижу та іміджу. Також представники дипломатичних місій через застосування інструментів дипломатичного протоколу можуть обережно та елегантно демонструвати власне ставлення до тих чи інших суб'єктів міжнародних відносин або питань світової політики.

Дослідження питань пов'язаних з використанням норм дипломатичного протоколу в умовах глобалізації світової економіки висвітлені в наукових працях як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Цінність наукових праць з їх теоретичними та практичними дослідженнями є достатньо високою, але питання які стосуються ефективності застосування інструментарію дипломатичного протоколу потребують подальшого розгляду.

Об'єктом дослідження є дипломатичний протокол. Предметом дослідження є практика застосування інструментарію дипломатичного протоколу в світовій політиці. Метою статті полягає у розкритті змісту та специфіки механізму міжнародно-правового функціонування дипломатичного протоколу з урахуванням реалій сучасного світу.

Основними методами дослідження, застосованими у дослідженні стали загально філософський, діалектичний, логіко-семантичний, метод синтезу, системно-структурний, соціологічний, а також статистичний метод. Найбільш важливе значення належить загально філософському методу, тому що вивчення становлення переговорних тенденцій з застосуванням дипломатичних норм своїм корінням сягає глибини, яку доцільно досліджувати за допомогою філософського обґрунтування. Використання діалектичного методу пізнання обумовлено можливістю дослідити проблеми взаємодії дипломатів в єдності економічного, соціального, морального та правового змісту. Метод синтезу надає можливість поповнити категоріальний апарат новими визначеннями.

Результатами дослідження стали висновки, зроблені на основі дослідження політичних інструментів дипломатичного протоколу та їх впливу на подальші переговорні позиції держав. Практичну значущість наукового дослідження та його результатів становить дослідження наслідків, які несе за собою дотримання дипломатичного протоколу чи ігнорування (свідоме або не свідоме) на діяльність суб'єктів, залучених до переговорних процесів.

Ключові слова: дипломатичний протокол, дипломатія, міжнародні відносини, норми протоколу, переговори, дипломат, істеблїшмент.

Zelinska O.M.

DIPLOMATIC PROTOCOL AS A POLITICAL TOOL OF MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Lutsk National Technical University,
Ministry of Education and Science of Ukraine
Department of International Economic Relations,
Lvivska str., 75, Lutsk,
43000, Ukraine,
tel.: +380507578802,
e-mail: zelinska-olga@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-9103-6460

Abstract. Today, diplomacy is an important component of the process of formation of states. Under the influence of certain factors, it changed, but it was always aimed at protecting the national interests of states. The formation of diplomacy as a special type of state activity took place at the turn of the 16th and 17th centuries, when the first permanent diplomatic missions appeared at the courts of monarchs, and later - special departments that dealt with correspondence between sovereigns, reception of foreign delegations, and negotiations.

However, historical experience shows that to ensure the effective implementation of diplomatic relations in their entirety, the use of international legal norms alone is not sufficient. It is also important to observe certain traditions, rules, conventions, customs, that is, what is called diplomatic protocol. Thus, the correct observance of the rules and norms of the diplomatic protocol can contribute to the improvement of bilateral relations and the effective resolution of various issues between the two parties. In the event of intentional or unintentional violation of such norms, it may, on the contrary, complicate the relations between the two states, or cause damage to their prestige and image. Also, through the use of diplomatic protocol tools, representatives of diplomatic missions can carefully and elegantly demonstrate their own attitude towards certain subjects of international relations or issues of world politics.

Studies of issues related to the use of diplomatic protocol norms in the conditions of globalization of the world economy are covered in the scientific works of both domestic and foreign scientists. The value of scientific works with their theoretical and practical studies is quite high, but issues related to the effectiveness of the application of diplomatic protocol tools require further consideration.

The object of the research is the diplomatic protocol. The subject of the study is the practice of using the tools of the diplomatic protocol in world politics. The purpose of the article is to reveal the

content and specifics of the mechanism of international legal functioning of the diplomatic protocol, taking into account the realities of the modern world.

The main research methods used in the research were generally philosophical, dialectical, logical-semantic, synthesis method, systemic-structural, sociological, and statistical method. The most important value belongs to the philosophical method in general, because the study of the formation of negotiating tendencies with the application of diplomatic norms has its roots reaching a depth that is expedient to investigate with the help of philosophical reasoning. The use of the dialectical method of cognition is due to the opportunity to investigate the problems of the interaction of diplomats in the unity of economic, social, moral and legal content. The synthesis method provides an opportunity to supplement the categorical apparatus with new definitions.

The results of the research were the conclusions made on the basis of the study of the political instruments of the diplomatic protocol and their influence on the further negotiating positions of the states. The practical significance of the scientific research and its results is the study of the consequences of observing or ignoring the diplomatic protocol (consciously or unconsciously) on the activities of the subjects involved in the negotiation process.

Key words: diplomatic protocol, diplomacy, international relations, protocol norms, negotiations, diplomat, establishment.

Вступ. Сучасні світові тенденції представлені досить великим різноманіттям зовнішньополітичної діяльності держав світу. Характерним є те, що вона охоплює не лише взаємини між державами, але й складні глобальні проблеми, які впливають на подальшу долю людської цивілізації, і які можна вирішити за допомогою консолідації глобальних зусиль. До таких проблем варто віднести: поширення ядерної зброї на планеті, демілітаризацію, збереження навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, проблеми бідності та біженців, освоєння світового океану та космосу тощо.

Проте в сучасному світі найважливішою проблемою людства і України зокрема, є проблема війни та миру. Війна як спосіб вирішення міжнародних проблем, як правило, несе із собою масові руйнування і загибель величезної кількості людей та породжує прагнення до насильства і дух агресії. Мир, за своєю сутністю, протистоїть війні, є основою для подальшого існування людства та є головною передумовою для реалізації всіх інших суспільних проблем. Саме тому важливою є співпраця між державами, заради зміцнення миру. Умови сьогодення зумовлюють формування нового світового правопорядку, що здатний забезпечити сталий розвиток людської цивілізації у 21 столітті. Варто зазначити, що ці процеси протікають у досить суперечливих умовах, з появою нових загроз безпеці держав та народів світу.

Пошуки оптимального механізму дипломатичної співпраці у сучасних міжнародних відносинах призводять до укладання відповідних договорів на правовій основі. Слід підкреслити, що при формуванні нового світового порядку, який базується на міжнародних правових нормах, ключова роль належить дипломатичним службам, міжнародним організаціям (як урядовим, так і неурядовим), а також різним установам ООН. Саме їх діяльність покликана сформуванню цивілізоване середовище для міжнародного спілкування, що спрямоване на зміцнення стабільності у державних відносинах.

Для розбудови міжнародних відносин, збереження миру та безпеки, держави звертаються до використання дипломатичних засобів. Взагалі місце і роль дипломатичного протоколу є особливим, оскільки протокол є тією категорією, яка дозволяє розбудовувати міждержавні відносини, незважаючи на релігійні, національні, культурні розбіжності. Крім вищевикладеного актуальність теми зумовлена тим, що:

по-перше, на різних континентах планети з'являються нові збройні конфлікти, які призводять до втягування у їх вирішення різних держав планети. Водночас слід

пам'ятати, що вирішення конфліктних ситуацій має в першу чергу передбачати правовий, а не силовий спосіб.

по-друге, система міжнародних відносин перебуває під впливом змін, перерозподілу сфер зовнішньополітичного та дипломатичного впливу між США, Західною Європою, а також Росією, Китаєм, Іраном тощо.

На даний час на території Європи тривають історичні процеси становлення та розвитку держав. При цьому вони є неоднорідними за своїм соціально-економічним розвитком, недостатньо послідовною політичною діяльністю, непередбачуваністю дипломатичних пріоритетів стосовно третіх держав як суб'єктів світової політики.

Постановка завдання. Міжнародні відносини на сучасному етапі розвитку характеризуються активним використанням засобів багатосторонньої дипломатії, а саме: міжнародних конференцій, самітів лідерів держав, неформальних форумів тощо, тобто загалом – зустрічами різних форматів для вирішення актуальних питань. Як правило, проведення цих заходів на офіційному рівні та з залученням офіційних представників різних держав передбачає дотримання норм державного протоколу приймаючої держави та дипломатичного протоколу як універсальної міжнародної практики. Враховуючи той факт, що багатосторонні заходи, мають вирішувати конфліктні ситуації між суб'єктами міжнародних відносин, то такі заходи стають ареною дипломатичної боротьби. Таке протистояння може мати різні форми, в тому числі за допомогою дипломатичного протоколу. Зазначеною проблематикою активно займалися такі діячі науки як Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, Л.С. Єрмоленко-Князева, І.О. Картузова, С.В. Ківалов, Л.М. Корнута, Н.Р. Нижник, О.Р. Сторожук та ін.), так і трудового права (В.С. Венедіктов, Н.М. Вапнярчук, М.І. Іншин, Ю.В. Макаренко, Н.М. Неумивайченко, О.В. Селецький тощо. Незважаючи на вагомий внесок вчених, метою даної статті є розкриття змісту та специфіки механізму міжнародно-правового функціонування дипломатичного протоколу, як політичного інструменту з врахуванням сучасних світових реалій.

Результати. Невід'ємною складовою процесу становлення та розвитку держав є дипломатія. В процесі історичного розвитку вона видозмінювалась під впливом багатьох чинників, проте завжди була спрямована на захист національних інтересів держав.

Як відомо, дипломатія – це головний засіб здійснення зовнішньої політики суверенної держави. Також вона покликана сприяти зміцненню міжнародного авторитету та іміджу своєї держави, що не завжди позитивно сприймається іншими учасниками міжнародного співтовариства. Злагожене співіснування суверенних держав та їх ефективна взаємодія на світовій арені залежать від багатьох факторів, які з часом видозмінюються. Взаємини між головними акторами світової політики не завжди були та є простими і доброзичливими. І навіть держави, які на перший погляд, розділяють спільні позиції, можуть мати гострі розбіжності з тих чи інших питань. Так, з метою максимально ефективної реалізації зовнішньої політики та для уникнення міждержавних конфліктів, багатьма державами протягом століть були розроблені взаємоприйнятні правила співіснування держав на світовій арені. Такі правила називають дипломатичним протоколом.

Варто зазначити, що часто досить важко відрізнити юридично обов'язкову норму дипломатичного протоколу від звичайних вимог ввічливості. Така комплексна природа протоколу доповнюється значною багатоманітністю протокольних норм, їх національними особливостями в окремих країнах. Як підкреслює О.П. Сагайдак, «складним теоретичним та практичним продовжує залишатись питання про те, в яких випадках норми дипломатичного протоколу є юридично обов'язковими, оскільки виходять із міжнародних договорів та звичаїв, а в яких – це правило міжнародної

ввічливості.» [1, с. 48]. В своїх дослідженнях П.Ф. Лядов займався вивченням шкідливості порушень дипломатичного протоколу, вказуючи на можливі моральні, політичні та інші негативні наслідки порушень протоколу. Так, П.Ф. Лядов зауважує, що «порушення правил дипломатичного протоколу певною державою, особливо умисне, прийнято розглядати не тільки як порушення міжнародної ввічливості, а і як фактор нанесення серйозної шкоди авторитету та престижу держави» [2]. Також Ф.Ф. Молочков відмічає, що порушення дипломатичного протоколу може спричинити шкоду престижу, честі та гідності іншої держави, його керівникам або офіційним представникам та, відповідно, призвести до певних ускладнень у взаємовідносинах між державами. У власному дисертаційному дослідженні «Дипломатичний протокол у праві зовнішніх зносин» Ф.Ш. Ларіна підводить до висновку, що порушення норм дипломатичного протоколу тягне юридичну, а саме міжнародно-правову відповідальність, зокрема щодо держави-порушника застосовуються контрзаходи (реторсія, сатисфакція).

За тих чи інших обставин, між державами повинен вибудовуватися конструктивний діалог, який дасть можливість вирішувати проблеми у різних сферах життя, до прикладу, як вирішити економічну кризу та боротися з глобальним потеплінням, бідністю, проблемами холоду і голоду на планеті та відсутністю доступу до освіти і якісної медицини; як забезпечити безпеку та знизити рівень конфліктів на релігійному, культурному та ідеологічному рівнях.

Все це вимагає величезної міжнародної консолідації зусиль, де дипломатія та ефективне використання дипломатичного протоколу відіграватимуть ключову роль. Відповідно до загальноприйнятого розуміння, дипломатичний протокол є сукупність правил, традицій і умовностей, які дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, іншими офіційними особами у процесі міжнародного спілкування [3, с.35].

За допомогою протоколів люди різних національних культур можуть спілкуватися один з одним. А тому, дипломатичний протокол – це сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різних дипломатичних актів, форми відносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн [4, с.27]. Дипломатичний протокол є не лише зведенням загальноприйнятих правил, але також є політичним інструментом, який допомагає регулювати відносини, виконувати завдання зовнішньої політики.

Дипломатичний протокол – невід’ємний організаційно-політичний інструмент дипломатичної служби та професійного забезпечення зовнішньополітичної діяльності державних структур. Це один із загальновизнаних інструментальних компонентів дипломатичної діяльності, покликаний служити успішному виконанню цілей та завдань зовнішньої політики будь-якої країни. У цьому полягає головне значення дипломатичного протоколу [5, с.66].

Дипломатичний протокол є формою спілкування, у якій реалізується зовнішньополітичний курс кожної держави, її внутрішнього чи зовнішнього представництва. Саме в цьому зосереджується політична сутність та значення дипломатичного протоколу. Дипломатичний протокол відтворює відповідні умови для того, щоб відносини між державами, урядами та їхніми представниками могли розвиватися у дружній, мирній атмосфері та в обстановці взаємоповаги. На сьогодні у міжнародному спілкуванні бере участь майже 200 держав, кожна з яких має свої соціально-економічний та суспільно-політичний устрій, історію, культуру, мову, релігію, традиції.

Окрім вищесказаного, дипломатичний протокол є міжнародною категорією. Його основні норми повинні дотримуватися більш менш однаково всіма державами.

Водночас дипломатичний протокол кожної країни має свої національні особливості. Держави вносять до нього поправки, зміни та доповнення, виходячи із соціально-економічного ладу, ідеології, національних особливостей та історичних традицій. Протокольні норми, засновані на принципах «міжнародної ввічливості», тісно переплітаються з правовими нормами, якими регулюються міжнародні відносини.

Під час проведення заходів багатостороннього характеру приймаюча держава та учасники заходу мають безліч інструментів впливу за допомогою дипломатичного протоколу. Найважливіші з них представлено на рис. 1.

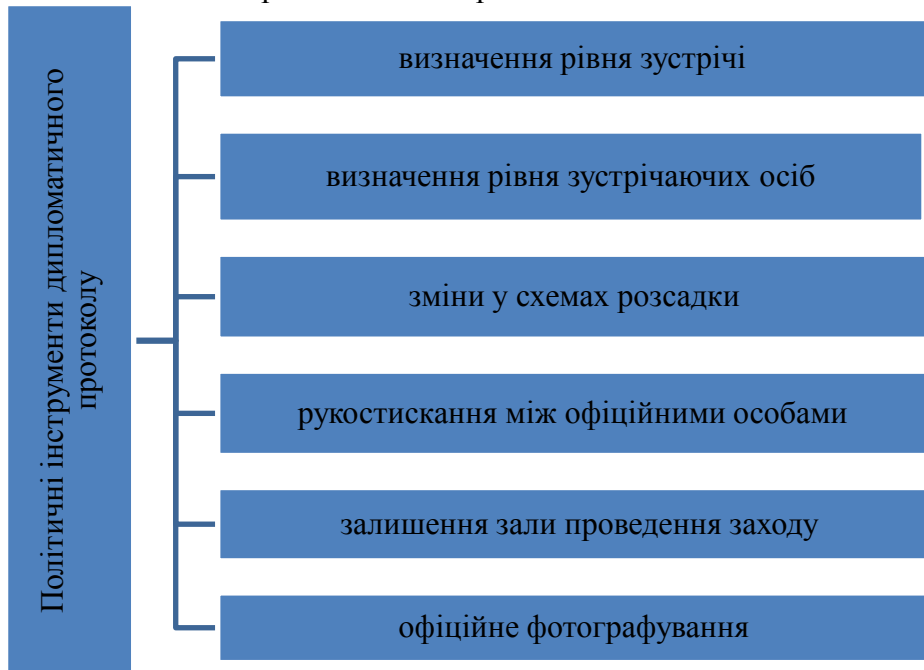

Рис.1. Політичні інструменти дипломатичного протоколу
Fig 1. Political instruments of the diplomatic protocol

Одним з важливих інструментів демонстрації власного ставлення до запрошеної сторони делегації є визначення рівня зустрічі. Варто зазначити, що основна функція протоколу – це забезпечення суверенної рівності та мирного співіснування держав. Проте зниження рівня багатосторонньої зустрічі має місце в тому випадку, коли приймаюча держава або установа, внаслідок внутрішніх або зовнішніх чинників, вважає неприйнятною проведення заходу за участю якоїсь сторони у ньому на заздалегідь узгодженому рівні. Таким чином держава або організація має на меті або унеможливити досягнення угоди, або затягнути переговори, або взагалі уникнути контактів на високому рівні.

Для демонстрації того, як небажаному гостю вказати на те, що він дійсно є небажаним, можна знизити рівень зустрічаючих у місці прибуття. Причому специфікою застосування цього прийому є те, що в двосторонній дипломатії такий крок матиме, за принципом взаємності, адекватну реакцію: наступного разу представника в іншій країні будуть зустрічати так само „холодно”. Але в багатосторонній дипломатії це правило не працює, і на відмінностях між різним рівнем зустрічаючих можна робити висновки про рівень відносин між учасниками міжнародного заходу та про перспективи подальшої співпраці.

Не менш важливим варіантом застосування дипломатичного протоколу є зміна схем розсадки під час багатосторонніх заходів, що робиться спонтанно, але переслідуючи конкретну мету. Використання такого дипломатичного інструменту

може бути як позитивними, так і з негативними намірами. Інакше кажучи, учаснику офіційної делегації може бути, за певних обставин, запропоновано більш чи менш почесне місце в залі засідання. В першому випадку це означатиме демонстрацію особливого або позитивного ставлення. В другому ж – навпаки, буде свідченням погіршення відносин або міжнародної ізоляції.

Однією з важливих передумов встановлення та підтримання відносин між лідерами та людьми, що приймають рішення, є дотримання такого базового ритуалу в міжнародному спілкуванні, як привітання шляхом рукостискання. Взагалі рукостискання є найпоширенішою формою дотику-вітання у діловому світі, яка може стати містком до розвитку ділових стосунків, або, навпаки, бар'єром у подальшому спілкуванні. Рукостискання – це здавалося б, елементарний жест, і для багатьох лише формальність, але він відіграє важливу роль у нашому житті, тож ставитися до нього треба уважно. Цей жест може говорити як про зацікавленість людиною, так і про відсутність будь-якого інтересу до неї, може виражати впевненість або ж сигналізувати про слабкості, показати теплоту, відкритість і чесність або, навпаки, бажання щось приховати [6, с.140].

У багатосторонній дипломатичній практиці відомим і часто застосованим є такий політичний інструмент, як залишення зали засідань. Такий жест характерний для заходів у рамках міжнародних організацій з відкритою формою членства, наприклад, ООН. Оскільки держава-член не має одноосібного права виключити якусь іншу державу, з якою має суттєві зовнішньополітичні протиріччя, вона може дати відповідні інструкції своїй делегації, щоб та залишила залу засідань під час виступу представника іншої країни. Крім того, для демонстрації своєї незгоди з політикою певної держави інші держави можуть домовлятися про такий колективний крок.

Традиційно кожна офіційна зустріч чи саміт закінчується фотографуванням її учасників. З політичною метою організатори багатосторонньої зустрічі можуть скористатися таким інструментом дипломатичного протоколу, і як і в попередньому випадку, за своїми переконаннями, теж визначити місце розташування учасників для фотографування. Як свідчить практика, країні місця на фото часто обираються не випадково.

Сучасний дипломатичний протокол налічує багато різноманітних інструментів, завдяки яким держави можуть впливати на позицію іншої сторони у міжнародних відносинах, не вдаючись до заходів прямої конфронтації. Зокрема, в рамках багатосторонньої дипломатії можливим є використання ряду гнучких заходів, які дозволяють висловити незадоволення політикою однієї чи групи держав при збереженні формальних двосторонніх відносин.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав нерозривно пов'язані з ключовою роллю дипломатичного протоколу, як важливого політичного інструменту взаємовідносин держав. На даний момент у міжнародному спілкуванні бере участь близько 200 держав. Кожна держава характеризується власним соціально-політичним устроєм, історичними та культурними цінностями, традиціями, вірою, мовою. Тому важко уявити, щоб цивілізоване спілкування між державами відбувалося без дотримання загальних основоположних принципів спілкування. До таких принципів в першу чергу відносять повагу суверенітету, рівність, територіальну цілісність, невтручання у внутрішні справи один одного тощо.

Таке спілкування стало можливим завдяки впровадженню дипломатичного протоколу, що являє собою сукупність загальноприйнятих правил, традицій та умовностей, що дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами у міжнародному спілкуванні.

Варто зазначити, що норми дипломатичного протоколу – є результатом багатовікового міждержавного спілкування, а не ідея однієї країни чи групи країн. Тобто протокол є історичною категорією. З розвитком людства для розробки норм протоколу відбиралися найбільш повторювані правила, умовності та традиції, які відповідали інтересам підтримки нормальних відносин між державами. Норми дипломатичного протоколу історично еволюціонізувалися під час переходу від однієї історичної епохи до іншої.

Крім цього дипломатичний протокол також є міжнародною категорією. Це означає обов'язковість у дотриманні його основних норм відповідно всіма державами світу. Проте дипломатичний протокол кожної країни може мати власну специфіку. Держави вносять до нього поправки, зміни та доповнення, виходячи з соціально-політичного устрою, панівних теорій, національних особливостей та історичних традицій.

Як свідчить практика, при визнанні нових держав, встановленні дипломатичних відносин, призначенні глави дипломатичних представництв, врученні вірчих грамот, здійсненні дипломатичних візитів, зустрічі та проведенні офіційних делегацій тощо необхідним є обов'язкове дотримання норм дипломатичного протоколу.

Таким чином, роль протоколу зводиться до засобу реалізації та деталізації принципів дії міжнародного права. До прикладу, повага до суверенітету держави прослідковується в зокрема в таких протокольних нормах, як вшанування державних символів та атрибутів. Принцип рівності держав виявляється в черговості представлення дипломатів істеблішменту країни перебування, в розсадці дипломатичної місії на дипломатичних заходах тощо. І будь-яке відхилення від загальноновизнаних норм може бути демонстрацією недружньої позиції, щодо тої чи іншої держави.

Успішне застосування інструментів дипломатичного протоколу передбачає наділення його представникам певних привілеїв та імунітетів. У такому разі привілеї та імунітети, що надаються дипломатам, дають підстави для виконання своїх повноважень, поставлених державою, без перешкод з боку влади країни перебування. На користь своєї держави, як правило, глава дипломатичного представництва повинен мати можливість діяти суверенно.

1. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет: [навч. посіб.]. К.: Знання, 2017. 380 с
2. Лядов П.Ф. Дипломатичний протокол і протокольна служба. *Право і управління XXI ст.* 2012. № 2(23). С. 125–138
3. Ефективне ведення переговорів: Тактика швидкого реагування: Ходжсон, Джейн (Нові підходи до творчого мислення та вирішення проблем) / (Пер. з англ., за ред. Л. І. Байсари). Баланс-Аудит, 2012. 242 с.
4. Воронкова В.Г. Етика ділового спілкування: підручник. Київ: Патерик, 2016. 312 с.
5. Алданов Ю.В., Забара І.М., Резніченко В.І. Право зовнішніх зносин: Дипломатичне право, дипломатичне право міжнародних організацій, право спеціальних місій, консульське право: Збірник документів. Київ: Промінь, 2003. 784 с.
6. Григор'єва В.А. Роль рукоштовання як невербального засобу спілкування у діловій комунікації. *Збірник наукових праць ДонНАБА*. Випуск №1. 2015 (1). С.138-143
7. Сфремова К. В. Мистецтво дипломатичного протоколу як інструмент ділової комунікації. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. №2(15). С. 35-39.
8. Кубрак О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. Київ: Патерик, 2017. 222 с.
9. Пелех І.В., Свіденко А. Особливості здійснення окремих дипломатичних процедур за протоколом у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2019. С. 250–253.
10. Ржевська Н.Ф. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2018. № 18-19. URL: <http://journals.iir.kiev.ua> (дата звернення 23.08.22)

References

1. Sahaidak, O.P. Diplomatic protocol and etiquette. Kyiv, Znannia, 2017.

2. Liadov, P.F. "Diplomatic protocol and protocol service." *Law and management of the XXI century*, no. 2(23), 2012, pp. 125–138
3. *Effective negotiation: Rapid response tactics: Hodgson, Jane (New approaches to creative thinking and problem solving)*. Balance-Audit, 2012.
4. Voronkova, V.H. *Ethics of business communication: a textbook*. Kyiv, Paterik, 2016
5. Aldanov, Yu.V., Zabara, I.M., and V.I.Reznichenko. *Law of foreign relations: Diplomatic law, diplomatic law of international organizations, special law, consular law: Collection of documents of the month*. Kyiv, Promeni, 2003.
6. Hryhorieva, V.A. "The role of handshake as a non-verbal means of communication in business communication." *Collection of scientific works of DonNABA*, issue 1, 2015 (1), pp.138-143.
7. Yefremova, K. V. "The art of diplomatic protocol as a tool of business communication." *Law and innovative society*, no. 2(15), 2020, pp. 35-39
8. Kubrak, O.V. *Ethics of business and everyday communication*. Kyiv, Paterik, 2017.
9. Pelekh, I.V., and A. Svidenko. "Peculiarities of implementation of individual diplomatic procedures according to the protocol in international law." *Legal scientific electronic journal*, no. 3, 2019, pp. 250–253.
10. Rzhavska N.F. "Cultural diplomacy of Ukraine: current state and prospects." *International relations. Series "Political Sciences"*, no. 18-19, 2018, journals.iir.kiev.ua Accessed 23 Aug. 2022.

УДК 339.7

doi: 10.15330/apred.1.19.54-61

Зорій Р.І.¹, Чернобай Л. І. ², Лема Г.В.³, Михайлишин Л.І.⁴
ОСОБЛИВОСТІ ВИХОДУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК

¹Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-21-14,
e-mail: roman.i.zorii@lpnu.ua,
ORCID: 0009-0006-5162-646X

²Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-21-14,
e-mail: liana.i.chernobai@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0003-3200-0470

³Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-21-14,
e-mail: halyna.v.mykhailiak@lpnu.ua
ORCID: 0000-0001-5298-7693

⁴Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка,
кафедра міжнародних економічних відносин,